

Vrijdag 2 oktober 2026 – 20:15

Sint-Pieterskerk Turnhout

Graindelavoix

UNGESTALT

Björn Schmelzer

artistieke leiding

Florencia Menconi

sopraan

Andrew Hallock

altus

André Pérez Muño

tenor

Albert Riera

tenor

Andrés Miravete

tenor

Marius Peterson

tenor

Tomàs Maxé

bariton

Arnout Malfliet

bas

van roey

BOUWEN MET MENSEN

Programma

NLEIDING DOOR KATELIJNE BOON

Guillaume de Machaut

Agnus Dei uit Messe de Nostre Dame

Solage

Fumeux fume

Jacob de Senleches

Je me merveil

John Bedyngham

O rosa bella

Alexander Agricola

Fortuna desperata

Vicente Lusitano

Praeter rerum seriem

Inviolata, integra et casta es

Heu me Domine

Nicolas Gombert

Media vita in morte sumus

O malheureuse journée

Tous les regretz

Triste départ

Mille Regretz

UNGESTALT

“Waarheid” in troebele en getroebleerde polyfonie (14de-16de eeuw)

Wat is de waarheid van kunst? Voor de denkers in de oudheid is kunst een surrogaat van de goddelijke waarheid door vormen te ontwikkelen en uit te werken die een getrouwe kopie zijn van de ideale vormen of oervormen. De harmonie van de sferen (*musica mundana*) en de proporties die de bewegingen van de planeten uitmaken, zijn terug te vinden in de zogenaamde *musica humana*, de menselijke proporties, en in de *musica instrumentalis*, de muziek zelf die door mensen wordt uitgevoerd en die een afspiegeling is of zou moeten zijn van die goddelijke proporties. Naar muziek luisteren is in die zin deel hebben aan de kosmische vorm.

In de Parmenides van Plato stuiten Socrates en zijn filosofische vrienden echter op een probleem. Als alles deel heeft aan de goddelijke oervormen, wat dan met vormloze dingen zoals modder, haar of vuilnis, vraagt Socrates aan Parmenides. Moeten we er dan van uitgaan dat er ook zoets als een oervorm van modder of haar of vuilnis is?

Deze eenvoudige vragen die gaan over vormloze en waardeloze dingen, maar ook over samengestelde vormen zoals muzikale “composities”, letterlijk samenstellingen, of monstrueuze vormen, onidentificeerbare vormen die aan geen enkele bekende, gesloten vorm beantwoorden, hebben de westerse cultuur sinds het begin bekommerd en zorgen gebaard. Wat moeten we immers aanvangen met de waarheid als er blijkbaar schepselen, dingen en creaturen bestaan die aan die solide goddelijke waarheid ontsnappen, er niet aan beantwoorden, uit het niets lijken te komen en in sommige gevallen ook iets van een ondode status hebben: ze zijn onverwoestbaar en keren telkens opnieuw terug, zoals ziektes, passies, obstinate ideeën, spoken en oorwormen?

Albrecht Dürer, de bekende 16de eeuwse Duitse schilder, heeft in zijn geometrie-traktaten verschillende keren gesproken over het vormloze, wat hij de *Ungestalt* of on-vorm noemt. Dürer is er op uit om dat vormloze dat zich, zoals hij beweert, voortdurend invlecht in de creatie van de vormen, een plaats te geven, het te temmen of te domesticeren. Volgens hem is de geometrie zover gevorderd dat ze in staat is om zelfs het meest vormloze in te schrijven in de artistieke praktijk.

Die idee was eigenlijk al in de 14de eeuw door de componisten van de ars nova ontwikkeld. De ars nova, die door kerkvaders en critici werd omschreven als een tegennatuurlijke (“contre nature”) en artificiële nieuwe ontwikkeling die snel ont-aardde in artistieke aberraties, was voor het eerst in staat klanken op integrale wijze te kwantificeren zodat de meest onmogelijke en ongehoorde muzikale “composities” konden worden gefabriceerd.

Het Agnus Dei uit de *Messe de Nostre Dame* is daarvan haast een schoolvoorbeeld. Guillaume de Machaut die wellicht de belangrijkste Franse dichter en componist was van de 14de eeuw, schreef zijn polyfone mis voor zijn eigen herdenkingsplechtigheden na zijn dood. Het werk culmineert met het laatste deel, het *Agnus Dei*, in een bijna vloeibare muzikale vorm, vol dwarsstanden en dissonanten. Je zou kunnen denken aan de dubbele betekenis van liquidatie: vloeibaar maken en ophouden, beëindigen... De obscure componist uit de Chantilly Codex die bekend is onder zijn bijnaam "Solage" volgt in de voetsporen van Machaut maar gaat nog een stap verder. Zijn chanson *Fumeux fume* is wellicht op tekst van Eustache Deschamps die zich de grootmeester van de fumeurs noemde, een club van intellectuelen, dichters en musici werkzaam tussen Orléans en Parijs, zonder overdrijven de directe voorvaders van het "spleen" (vapeurs) dat Baudelaire zo cultiveerde. Die "fume" of vapeur of spleen is een soort rookachtig excrement dat uit het lichaam van de melancholische kunstenaar ontsnapt. Het vormloze van die rook wordt door Solage programmatisch in polyfonie omgezet door middel van lage, extreem chromatische motieven en sequenzen. Je gelooft je oren niet: nog nooit heeft muziek zijn eigen vormloosheid zo in de verf gezet. Wat ook doet denken aan de 19de eeuw is het zelf-referentieel karakter van de chansons. De liederen gaan over de eigen inhoud en vorm, en over het probleem van hun eigen tekort of impasse. Zangers etaleren wat ze tegelijk veroordelen. Senleches doet iets gelijkaardigs in "*Je me merveil*", een chanson met twee simultaan gezongen teksten die uitmonden in een unaniem refrein: de wereld is om zeep, iedereen is bezig met fraude en bedrog (defayre, contrefayre, forger) en het chanson zelf is daarvan de beste uitdrukking. Componisten en zangers beginnen zichzelf en hun kunst te identificeren met dat wat ontsnapt aan de goddelijke vorm en de harmonie van de sferen.

Het programma vervolgt met twee werken uit de 15de eeuw waarbij een componist telkens een vrij eenvoudig Italiaans lied als vertrekpunt neemt voor een reeks polyfonie operaties die het lied larderen met motieven en tegenstemmen, waardoor het bijna lijkt te verdrinken in zijn eigen polyfone vormloosheid. In *O rosa bella* van Bedyngham dat culmineert in een zestemmige versie net zoals in het *Fortuna desperata* van Alexander Agricola zijn de componisten erop uit om de vorm te doen openbarsten, te ontwrichten en te desintegreren. Mathematisch contrapuntische mogelijkheden en tekstuitbeelding staan hier niet meer haaks op elkaar maar vormen de ingrediënten van een nieuwe esthetiek, een soort muzikaal naturalisme van het monsterlijke. "Monsterlijk" betekent niet enkel het aberrante, maar ook het idiosyncratische of singuliere dat via de muzikale schriftuur ongeziene subjectiverende mogelijkheden biedt voor de zangers.

Vicente Lusitano, de Portugese componist die de laatste jaren uit de onbekendheid kwam omdat hij de eerste zwarte componist zou zijn van wie we zowel de naam als

enkele werken kennen en bewaard hebben, is een meester van het polyfoon maniërisme. Van hem biedt het programma twee spectaculaire bewerkingen van bekende motetten van Josquin Desprez. Wat Lusitano doet met het materiaal van Josquin is meer dan een simpele emulatie, maar eerder een deformatie, een radicale sonore herschikking van de oorspronkelijke werken, vaak doorspekt met schrille dwarsstanden, vocale bravura-passages en monumentale klanklandschappen.

Zijn motet "*Heu me Domine*" is het eerste integraal chromatische werk van de 16de eeuw en daarmee is Lusitano ook de eerste die zich als polyfone avant-gardist profileert, nog voor Lassus, De Rore en Vicentino. Hoewel er in het werk geen enkele dissonant voorkomt is de doorgedreven chromatische schrijftuur en zijn verklanking een heel ongewone ervaring voor de luisteraar, en confronteert het ons met hoezeer we gewoon zijn polyfonie te denken en te horen als een solide geometrische vorm.

Het programma eindigt met enkele werken van Nicolas Gombert, die het contrapunt van Josquin tot zijn uiterste limiet heeft gedreven, waar het op barsten staat of zelfs letterlijk begint te desintegreren. Gombert is wellicht een van de meest afgrondelijke componisten die de westerse muziekgeschiedenis heeft voortgebracht. Hoezeer dit werk zijn eigen biografie reflecteert is onduidelijk en misschien niet eens zo relevant. In de 15de eeuw sneerde de filosoof Nicolaas van Cusa dat polyfonie met al haar klankpracht en oneindige variatie in het licht van het goddelijk absolute niet meer is dan "uitwerpselen die aan de plavuizen kleven", daarmee refereerde Cusa natuurlijk aan de vormloze dingen uit de Parmenides waarover sprake in het begin van deze tekst. Wat Cusa ontging is dat de polyfonisten zich daar zelf van bewust waren, zichzelf etaleerden als meesters van die aberrante vormloosheid en dat ze daarmee wellicht als een van de eersten concrete vragen stelden bij het abstracte waarheidsbegrip in het westerse denken. Voor de polyfonisten is waarheid verbonden met die singuliere, temporeel ontwikkelende vorm waarvan er nog geen archetypen bestaan in de kosmos, en die onze idee van waarheid ook voortdurend op de proef stelt en doet herkalibreren. Misschien ligt hier ook iets van de geboorte van de moderne kunst, een kunst die zich identificeert met "wat aan de plavuizen blijft kleven" om Cusa te parafraseren: het sublieme effect van polyfonie moet op die manier worden gelinkt aan een tegengestelde desublimerende beweging van de zangers zelf die de polyfone compositie omzetten in een uniek "moment van waarheid".

Björn Schmelzer

Teksten

Agnus Dei

Agnus Dei,
Qui tollis peccata mundi
Miserere nobis
Agnus Dei
Qui tollis peccata mundi
Dona nobis pacem.

*Lamb of God,
who takes away
the sins of the world,
have mercy on us.
Lamb of God,
who takes away the sins of the world,
grant us peace.*

Fumeux fume

Fumeux fume par fumée
Fumeuse spéculation.
Qu'entre fumet sa pensée
Fumeux fume par fumée.

*A smoker smolders smokily
In smoky speculation.
Thus he steeps his thoughts in smoke.
A smoker smolders smokily.*

Car fumer moult lui agréé
Tant qu'il ait son entention.
Fumeux fume par fumée
Fumeuse spéculation.

*For it suits him well to smoke
Until he gets his way.
A smoker smolders smokily
In smoky speculation.*

Je me merveil

Je me merveil aucune fois comment
Homme se vult meller de contrefaire
Ce dont n'escrit fi n ne commencement
Et quanqu'il fait, raison est au contraire.
Dorenavant voil ma forge deffaire:
Englume ne mertell ne m'ont mestier
Puis que chascuns se melle de forgier .

*I am sometimes amazed how man wants to
get involved in composing [contrefaire]
that of which he does not write end or
beginning, and all that he does, reason
is contrary to it. From now on I want to
dismantle [deffaire] my forge – neither
anvil nor hammer have need of me,
because everyone is getting involved in
forging.*

(tweede stem)
J'ay plusieurs fois pour mon esbatement,
Ou temps passé, heü playsir de faire
Un virelay de petit sentiment
Ou un rondel qui [bien]
a moy puist playre.
Mais maintenant je me vueil
tout quoy tayre
Et moy lesier ester et reparer
Puis que chascuns se melle de forgier.

*I have many times,
for my own amusement
in the past, had pleasure in making
a virelai of modest feeling
or a rondel which might please me well.
But now I want to keep completely silent
and leave myself be and go home,
because everyone is getting
involved in forging.*

O rosa bella

O rosa bella, o dolce anima mia,
non mi lassar morire in cortesia.
Ai lasso mi dolente dezo finire
per ben servire e lealmente amare.

O dio d'amore, che pena e questa amare,
Vedi che io moro tut' hora per 'sta giudea,
Soccorremi, ormai del mio languire,
Cor del corpo mio, non me lassar morire.

Fortuna desperata

Fortuna desperata
Iniqua e maledecta, maledecta
Che de tal dona electa
La fama hai denigrata.

O morte dispietata
Inimica e crudele, e crudele
Che d'alto più che stelle
L'hai cusì abassata.

Meschino e despietata
Ben piangere posso may, posso may
Et desiro finire,
Desiro finire i mei guay.

Praeter rerum seriem

Praeter rerum seriem
parit Deum hominem
virgo mater.
Nec vir tangit virginem
nec prolis originem
novit pater.

Virtus sancti spiritus
opus illud coelitus
operatur.
Initus et exitus
partus tui penitus
quis scrutatur?

*O beautiful rose, O my sweet soul,
do not let me die, I beg you, in your
mercy. Alas, woe is me, I suffer and
must perish, for serving so well and
loving so faithfully.*

*O God of Love, what pain this love
brings! See how I die every hour for this
beloved. Come to my aid now in my
suffering, heart of my heart, do not let
me die.*

*Desperate fate,
iniquitous and maledicted
who blackened the good name
of a woman beyond compare.*

*O relentless death
inimical and cruel
that abased her,
who stood higher than the stars.*

*All alone and in despair
I can do nothing else than weep
and I desire my sorrow
to come to an end.*

*Beyond the natural order of things
A virgin mother
Gave birth to God as man.
No man touched the virgin
Nor did the father of the child
Know the mother.*

*The power of the holy spirit
Accomplished
This heavenly work.
The ins and outs
Of your birth, who
Can examine them wholly?*

Dei providentia
quae disponit omnia
tam suave.
Tua puerperia
transfer in mysteria.

*By the providence of God,
Which arranges all things,
So sweet,
This childbirth of yours,
Convert into a holy mystery*

Inviolata, integra et casta es

Inviolata, integra et casta es Maria:
Quae es effecta fulgida caeli porta.
O Mater alma Christi carissima:
Suscipe pia laudum praeconia.
Te nunc flagitant devota corda et ora:
Nostra ut pura pectora sint et corpora.
Tua per precata dulcisona:
Nobis concedas veniam per saecula.
O benigna! O Regina! O Maria!
Quae sola inviolata permansisti.

*Inviolata, whole and chaste are you, Mary:
you are the shining gate of heaven.
O kind mother, dearest to Christ,
accept our faithful hymns of praise.
To you our hearts and lips cry out:
may our souls and bodies be pure.
Through your prayers' sweet sounds
grant us forgiveness for ever.
O kindly one! O Queen! O Mary!
you alone remain inviolate.*

Heu me, Domine

Heu me, Domine,
quia pecavi nimis in vita mea:
quid faciam miser, ubi fugiam,
nisi ad te, Deus meus?

*Alas, Lord,
for we have sinned too much in my life!
poor wretch, what shall I do, where shall I flee,
but to you, my God?*

Libera me, Domine,
de morte aeterna,
in die illa tremenda,
quando celi mouendi
sunt et terra.

*Free me, Lord,
from eternal death
on the awful day;
When Heaven
and earth move.*

Media vita in morte sumus

Media vita in morte sumus
quem quaerimus adiutorem
nisi te, Domine,
qui pro peccatis nostris
juste irasceris?

*In the midst of life we be in death:
Of whom may we seek for succour,
but of Thee, O Lord,
which for our sins justly art moved?*

Sancte Deus,
sancte fortis,
sancte et misericors Salvator:
amarae morti ne tradas nos.

*Yet, O Lord God most holy,
O Lord most mighty,
O holy and most merciful Saviour,
Deliver us not into the bitter pains
of eternal death.*

O malheureuse journée

O malheureuse journée
o pitoyable desolation,
o cruelle destinee,
o telle separation.

Acheve tost ton enterprins
de ton envie sur moi prinse,
Mais ce seroit bien grand tort,
puisqu'il faut en souffrir la mort.

*O unhappy day,
O pitiable grief,
O cruel destiny,
O such separation.
Swift ly end the course
Of envy that you nurture for me,
But this would create a great
wrong,
For its penalty is death.*

Tous les regretz

Tous les regretz qu'onques furent
au monde,
venez vers moi où que je sois.
Prenez mon cœur en sa douleur
profonde et fendez-le que
soudainement le vois.

*All the sorrows that have ever been
in this world,
come to me, wherever I may be.
Take my heart in its deepest pain,
and split it open, that I may see it
suddenly.*

Triste départ

Triste départ m'avoit mis en douleur,
mon corps estoit plus froid
qui n'est le marbre,
transi de dueil
et sechant comm'ung arbre,
ma face'avoit perdu toute couleur.

*A sorrowful departure had plunged
me into grief,
my body was colder
than marble,
numb with sorrow
and withering like a tree,
my face had lost all its colour.*

Mille regretz

Mille regretz de vous abandonner
Et d'eslonger vostre fache amoureuse,
Jay si grand dueil et paine douloureuse,
Quon me verra brief mes jours definir.

*A thousand regrets at deserting you
and leaving behind your loving face,
I feel so much sadness and such painful
distress, that it seems to me my days
will soon dwindle away.*

Biografie

Graindelavoix, opgericht in 1999, is een in Antwerpen gevestigd muziek- en kunstensemble. Onder leiding van oprichter en directeur Björn Schmelzer zet het zich in voor een eigentijdse en kritische interpretatie van voornamelijk historische vocale repertoires.

Björn Schmelzer is dirigent, schrijver, kunstenaar, filmmaker en antropoloog. Als artistiek directeur van het Antwerpse muziekensemble **Graindelavoix** heeft hij zeventien cd's (en diverse werken in hybride formaten) uitgebracht, terwijl hij regelmatig concerten organiseert in België en daarbuiten en residenties vervult bij kunstinstellingen.

Sint-Pieterskerk

De buitenkant is opmerkelijk sober, het interieur adembenemend. Pronkstuk is de preekstoel uit 1862. Hoe oud de kerk is, blijft een mysterie. De preekstoel, het hoogaltaar en beeld- en schilderwerken blinken van schoonheid. Ooit leken ze in vlammen op te gaan. De kerktoeren leek te branden. Maar de brandhaard bleek een zwerm muggen in de zonneschijn te zijn. Zo kregen de Turnhoutenaren de bijnaam 'muggenblussers'.

EXPERIMENT/BIJZONDERE
KUNST/THEATER/JAZZ/ACROBATIE
KLASSIEKE MUZIEK/POEZIE
DESIGN/FOTOGRAFIE/DANS
OUDE MUZIEK/LITERATUUR
OPERA/ARCHITECTUUR/PLAATS
FILOSOFIE/FILMMUZIEK/LEVEN
GESCHIEDENIS/ERFGOED/GELUK
HEDENDAAGSE MUZIEK/FESTIVAL
POLITIEK/ECONOMIE/WORK
PERFORMANCE/SOCIOLOGIE
CHANSOON/SOUNDSCAPE

Klara. Blijf verwonderd.

Beleef klassieke muziek van de middeleeuwen
tot vandaag in een historisch kader

FESTIVAL VAN VLAANDEREN ANTWERPEN

AMUZ

26|27

met o.a.

Olga Pashchenko | Solomon's Knot | Les Trouveurs & Marc Mauillon |
Sophie Karthäuser & Les Muffatti | Ensemble Céladon | PER-SONAT |
Bart Coen & Mario Sarrechia | Cantoria | Viktoria Mullova & Alasdair Beatson |
Naruhiko Kawaguchi | Léa Desandre & Thomas Dunford |
Lucile Richardot & Ensemble Correspondances |
Margret Köll | Benjamin Alard |
A nocte temporis

Info & tickets www.amuz.be

KU Leuven

Ook in Geel

KU LEUVEN

GEEL

www.kuleuven.be/geel

van roey

BOUWEN MET MENSEN

Oostnalssesteenweg 261 • 2310 Rijkensvoorsel • T +32 3 340 17 11 • info@vanroey.pro • www.vanroey.pro

COLOFON

ALGEMENE COÖRDINATIE EN ORGANISATIE

Festival van Vlaanderen Kempen vzw
met dank aan sponsor IOK
en mediasponsor Klara

ORGANISATIE

Mathias Coppens
directeur
Michaela Defever
marketing & PR
Iris Teunissen
productie

RAAD VAN BESTUUR

Marc De Geyter
voorzitter
Kris Vreys
ondervoorzitter
François Mylle
secretaris
Greet De Clerck
Liana Davtyan
Annemarie Peeters
Jerry Aerts
Annick Schramme
Björn Siffer

SAMENSTELLING EN REDACTIE

Mathias Coppens
Michaela Defever
Iris Teunissen

ONTWERP EN CAMPAGNEBEELDEN

www.emilielauwers.be

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Mathias Coppens
Festival van Vlaanderen Mechelen/Kempen vzw
Onder-den-Toren 12
2800 Mechelen

EUROPEAN FESTIVAL ASSOCIATION

Het Festival van Vlaanderen Mechelen maakt deel
uit van de koepel Festival van Vlaanderen en is
lid van de European Festival Association en de
International Society for Contemporary Music.

Programma onder voorbehoud van wijzigingen.

CONTACT

Festival van Vlaanderen Kempen vzw

Onder-den-Toren 12, 2800 Mechelen
T +32 (0)15 20 49 82
kempen@festival.be

www.musica-divina.be

SUBSIDIENTEN

MET DE STEUN VAN

De steden Geel, Lier, Herentals, Hoogstraten en Turnhout en de gemeenten Mol, Westerlo, Heist-op-den-Berg en Scherpenheuvel, de abdijen van Postel, Averbode en Tongerlo, en de kerkfabrieken en de toerismediendiensten van de betrokken steden en gemeentes.

SPONSORS

PARTNERS

